

KÜLTÜR COĞRAFYAMIZDA HZ. MUHAMMED

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
(ORTA ASYA, KAFKASYA VE BALKANLAR)

(7-8 Mart 2009)
ADAPAZARI - SAKARYA

DÜZENLEYEN
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
&
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ALİHAN TÖRE SAGUNİ VE ESERİ: "TARİH-İ MUHAMMEDİ"

Dr. Kutlukhan ŞAKİROV*

Olağanüstü ağır şartlarda Müslüman topluluğun İslami değerleri koruma adına verdiği mücadele tecrübesi her vakit İslam tarihi ilminin güncel meselelerinden sayıla gelmiştir. Buna göre işbu makalede geçen XX yy. da dünyanın iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu ateist devlet içindeki Türkistan Müslümanları arasından yetişip çıkan ulemadan Alihan töre Saguni ve onun "Tarih-i Muhammedi" kitabı ele alınmaktadır. Araştırma sürecinde neşredilmiş edebiyat verilerinin yanı sıra yazarın hatıratı ve Saguni hazretlerinin el yazma mirasından da genişçe istifade edilmiştir.

Alihan töre Saguni, 1885 yılında şimdiki Kırgızistan'ın Tokmak (eski Balasagun) şehrinde Özbek bir ailede dünyaya geldi. Tokmak, Mekke, Medine, Buhara mektep ve medreselerinde tahsil gördü. Türkistan halklarının Çarlık iktidarına karşı 1916 yılındaki ayaklanmasının aktif katılımcısı oldu. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı lehine gençleri askerliğe göndermeme yoluyla Rus Ordusunu boykot etmeye ilk fetva veren âlimdir. Defalarca hapsedilmiş ve hicret etmek zorunda kalmıştır. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin 1945-1946 yıllarındaki Cumhurbaşkanı, Milli Ordu Başkomutanı ve Mareşaldir; pek çok askeri operasyona katılmış ve komutanlık yapmıştır. Çin ordusunu birkaç defa mağlubiyete uğratmıştır. O 13 Haziran 1946 da Sovyetler Birliği'ne kaçırılmış ve Özbekistan'ın Taşkent şehrinde hayatının sonuna dek sürgünde tutulmuş olup bu olay dünya kamuoyundan gizlene gelmiştir. 1976'da Taşkent'te vefat etmiştir. Şeyh Ziyettin Baba asri mezarlığına defnedilmiştir. Özbekistan bağımsızlığına kavuşunca Taşkent'teki 2 cami, 1 lise, 1 mahalle ve sokağa adı verildi.

* Özbekistan.

Müellif hayatının son yıllarına dek İslam dininin ve milli kültürün himayesi yolunda büyük çaba göstermiştir. Din eğitiminin tamamıyla yok olmasının önüne geçmek amacıyla hücre sisteminde, yani taban altı sisteminde dini bilgi öğretimini canlanmasını sağladı, tarihi asarı atikelerin himayesine aydınları seferber etti, dini edebiyat ve sanat ehline elinden geldiği kadar destek verdi. Mesela, meşhur Türkistanlı mutasavvif şair Meşreb Nemangani (veya Babarâhim Meşrep (1657–1711)nin hükümet tarafından yasaklanmış şiirine bestelenmiş ünlü “Resululullah geliyor veya Miraç” şarkısına bizzat kendisi sahip çıkmış, teyplere yazılarak halk arasında dağılmasına vesile olmuştu. Paygamberimize (s.a.s.) derin bir muhabbetle yoğrulmuş bu sofi şiirinin pırlantası halk arasında zamanla “Alihan törenin sevdiği marş” namını aldı.

Onun kalemine ait ve tercüme ettiği eserler çok olsa da devamlı müsadelerden artta kalanları nispeten azdır (bunların ve Saguni hakkında yazılanların listesi hem de “Resululullah geliyor veya Miraç” şiirinin metni orijinali ve Türkçeye aktarımıyla iş bu makalenin sonuna ilave edilmiştir). Alihan töre Saguni hayattayken yaptığı tercümelerden ancak Tüzükat-ı Timur ve Navadir’ül-Vekaye adlı eserleri kısmen neşredilmiştir. Onun şaheserlerinden “Tarih-i Muhammedi” ve “Türkistan kaygısı” gibi kitapları ancak Sovyet Rusya dağılınca gün ışığına çıkabilmiştir.

Muayyen eseri, yazıldığı mekân ve zaman açısından ele almak onun kıymetinin tespitinde mühim bir amildir. Buna göre “Tarih-i Muhammedi” eserinin değerlendirmesini yapmadan önce o devirde Sovyet Rusya hudutları içinde olan Orta Asya’da İslam dininin durumuna kısaca göz atmak icap etmektedir.

İlk başta zayıf olan ve destek almak için Müslümanlarla müttefiklik siyasetini izleyen Sovyetler çok geçmeden tavrını kökten değiştirir. Marx’ın “Din halk için bir afyondur” öğretisini hayata geçirmek amacıyla 1921’de Moskova’da “Tanrısızlar Cemiyeti” tesis edilir. Bu, Sivil Toplum Teşkilatı maskesi altında faaliyette bulunan bir Parti ve Devlet kuruluşuydu. “Bezbojnik” [Tanrısız] (1921–1941), “Ateist” (1923–1930), “Antireligioznik” [Din karşıtı] (1926–1941), “Voins-tvuyuşçiy Ateizm” [Saldırgan ateizm] (1931) gibi dergiler resmi yayın organlarıydı. Bu taife Özbekistan’da “Hudasızlar” dergisini çıkarıyordu.

Din eğitimi tamamıyla devlet kontrolüne geçmişti. Sovyetlerin İslam’a indirdiği en büyük darbe belki de alfabeyi önce Latinceye, ardından Krilceye değiştirilmek yoluyla gerçekleşti. İşbu “Alfabeler inkılâbı” sürecinde Arap harfleriyle yazılmış sayısız kitap, özellikle içeriği dini olan eserler imha edilmiştir.

Ünlü Özbek tarihçi Baymırza Hayıt'ın tespit ettiği gibi, Sovyetler Birliği'nde İslam'ın temelleri sarsılmıştı: Şöyle ki dini mülk yasağı onun iktisadi temelini yok etti, Dini edebiyatın ortadan kaldırılması ve din eğitiminin suç sayılması onun manevi temelini mahvetti. Ülkeden çıkma ve ülkeye girme yasağı, hac farizalarını yerine getirme imkânını ortadan kaldırdı ve diğer Müslüman halklarla ilişkileri kopardı. Camilerin kapatılması, dini bayramların ve orucun yasaklanması İslam'ı sosyal esastan yoksun etti.¹

20. yüzyılın 1. çeyreğinde Stalin Komünist Parti Genel Sekreteri olunca Diyanet idareleri sistemini yeniden canlandırdı. Burada, çok kısa da olsa Rus dini idare sistemini açıklamakta fayda var. İşin başı ta XVIII yy.a uzanıyor. Çar Petro tarafından yapılan Ortodoks kilise reformundan yola çıkarak Çariçe Katerina Müslümanları Müslümanlar eliyle idare etmek amacıyla aynen kiliseleri yöneten Kutsal Sinot gibi 1788 de o zaman "Muhammetçi Dini Meclis" denen Dini idareyi Orenburg şehrinde tesis etmişti. Sonradan onun adı "Müslümanların Dini İdaresi" olarak değiştirilip Ufa şehrine (Başkurdistan) göçürülmüştür. O günden itibaren Rusya İmparatorluğu'nda Müslümanların lideri - müftü "Müslüman din adamları" yüksek şurası tarafınca seçilecek oldu ki, işbu şurayı kendi tayin ediyordu. Seçileni Rus imparatoru bizzat onaylıyordu. Müslümanlara "ruhani rehberlik"ten dolayı seçilen kişiye devletçe yüksek maaş tahsis edilmişti. Ortodoks Hıristiyanların Kutsal Sinodu ve Müslümanların Dini İdaresi direkt imparatora bağlıydı. Dini İdareye ise mahalli Müslüman müesseseleri bağlıydı. İşte böylece Rus İmparatorluğu'nda Müslüman "ruhbanlarını" idare etmenin "emir - komuta" sistemi oluşturulmuştu.

Ateist devletin din'e münasebetinin II. Dünya Savaşı zamanında değiştiğini kaydetmek gerekir. Çünkü savaşın ilk üç ayında bir kaç milyon asker (ölü veya esir olarak) kayıp veriliyor ve Kızıl Ordu yenilmeye başlıyor. İş ölüm-kalım safhasına gelince Sovyetler bir yönleme başvuruyorlar: kontrollü tarzda inanç hürriyetine kapıları açıyorlar. Alelacele ateizm propagandasıyla meşgul teşkilatlar ve idareler kapatılır, yıkılmayan camiler açılır, birkaç yasak kaldırılır, sağ kalan din erbabından Diyanet Başkanlıkları oluşturulur.

1943 yılında İç Rusya ve Sibiryaya Baş Dini İdaresinin yanı sıra üç Diyanet Başkanlığı; yani Kuzey Kafkasya (merkez-Mahaçkale), Kafkas ardı (merkez-Bakü), Orta Asya ve Kazakistan (merkez-Taşkent) Dini İdareleri kurulur. Zamanla bu sonrakisi en nüfuzlu dini müessese haline gelir, çünkü SSCB'deki tek İslami yükseköğretim olan "Mir Arab" medresesi onun yönetimindeydi. Bu okula öğrenci ancak KGB (gizli polis) onayıyla alınır.

1 http://www.islam.ru/pressclub/histori/islam_USSR/

Böyle de olsa gelişmelerden memnun olan halk, cephedeki çocuklarına daha da fedakârca savaşmalarını isteyerek mektuplar yazar. Ordu gittikçe moral kazanır ve o dönemden, yani 1943 ten itibaren, Alman Ordusu yenilmeye başlar ve 1945’de tamamıyla mağlup olur.

Stalin’in ölümünden sonra dine karşı yeni hücumlar yapıldı. Bunun kararı Sovyetler Birliği Komünist partisi Merkez Komitesinin 7 Haziran 1954 tarihli “Bilimsel-Ateistçe Propagandadaki Eksiklikler ve Onu Kuvvetlendirme Çareleri” isimli konferansta alındı. Bunda İslam’a karşı propaganda yöntemleri gösterilmiş, yeni camiler kurmak ve müsadere edilmiş dini inşaatları dindarlara geri vermek yasaklanmış, dini adetlere ağır vergiler konmuştu.

60’lı yıllarda Komünist Parti’nin din aleyhtarı politikası tekrar güçlenmişti. Komünist Parti konuyla ilgili açık strateji belirlemişti. 1980 yılına kadar herhangi bir dini inancı, bu cümleden İslam dinini ortadan kaldırmak ve SSCB’de tamamıyla ateist bir toplum oluşturmak hedeflenmişti. Bunu pratiğe dökmek için tekrar camileri kapatma, din adamlarına az sayıdaki camiye özel ve aşağılayıcı bir tarzda vergi uygulama, geniş din aleyhtarı propaganda, kreşten ta üniversite doktora kurslarına dek mevcut kurumları kapsayan ateizm eğitim sistemi oturtulur. Sonuçta milletin maneviyatına ağır darbe indirilmiş oldu. 1960’lı yıllara geldiğimizde Taşkent gibi büyüklük açısından Sovyetler Birliği’nin 4. şehrinde ancak 9 cami faaliyeteydi. Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde durum daha da perişandı. Kazakistan ve Kırgızistan’ın başkentleri Almatı ve Bişkek’te ancak birer cami kalmıştı. Tüm Sovyetler Birliği çapında toplam 400 civarında cami kalmıştı, oysaki 1917 öncesi bu rakam Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı hariç 30000’in üzerindeydi.²

Mesela, Taşkent’te yaşadığım Kah Ata mahallesinde evliya Kâh Ata türbesi ve camisi bulunuyordu. Burası yetimhaneye çevrilmişti ve her devlet yetimhanesi o zamanki Moskova menşeli kurallara göre bünyesinde domuz besiciliğiyle iştigal etmek zorundaydı. Üstelik cami avlusundaki ek bina bir gayrimüslim’e verilmişti. Mahallemizdeki diğer 3 mescitten biri işyeri olmuş, ikisi gayrimüslimlere konut olarak taksim edilmişti. Taşkent’in ünlü Eski Cüve Çarşısı’ndaki 600 yıllık cami zanaat imalathanesine, onun yanındaki orijinal mimariye sahip Tohta Bayveççe camisi ise içki deposuna çevrilmişti. Bu semtteki meşhur Hoca Ahrar Veli Hazretleri’nin kurdurmuş olduğu cami ahalinin protestolarına bakılmaksızın yıktırılıp yerine eczane bina edilmişti. Bunları bizzat gözlerimle görüp yaşadığım için, burada, küçük de olsa canlı bir misal olarak hatırlatmayı uygun buldum...

2 R. Balgin. Delovaya nedelya, Kazahstan, No 1/679.

Aynı zamanda göstermelik ve göz boyamacılıktan ibaret “vicdan hürriyeti” siyaseti yürütüle geldi: Buhara’da talebe sayısı elliyi geçmeyen ve öğretim süresi 8 yıl olan 1 medrese sözde din adamları yetiştiriyordu. Dış ülkelere yönelik propaganda amaçlı Sovyet Şarkı Müslümanları konulu broşürler çıkarılarak bedava dağıtılırdı. Her yıl bir defa sınırlı sayıda dini takvim çıkarılır, o da ancak Dini idare sisteminde çalışanlara verilirdi. Diyanet Başkanlığı’nın üst düzey yöneticilerinin esas görevi ülke ve dünya kamuoyunda Orta Asya Müslümanlarının komünist devlet sayesinde serbestçe yaşamakta oldukları havasını oluşturmak ve dine karşı acımasızca yok etme politikasının gizlenmesine aracı olmaktı. Başlarına kocaman sarıklar, üstlerine rengârenk kaftanlar giymiş bu bir nevi artistler vasıtasıyla, maalesef, çoğu millet ve bir takım dış ülkeler de kandırıldılar. Oysa durum hiç de iç açıcı değildi. En azından iki kuşak ateizm ve dine tenkit ve alakasızlık şartlarında yetiştirilmişti.

İşte tam bu sırada ve böyle ağır, her hangi bir hürriyet hakkı yok olmuş bir ortamda gizlice, her vakit faş olma tehlikesi altında “Tarih-i Muhammedi” kitabı yazılmıştır. O 1958–59 yıllarında kaleme alınmış olup, müellifin yazdığına göre Hicri 1380 yılı, 26. Ramazan’da yani, 14 Mart 1961’de temize geçirilmiştir. Eser önce müsvedde olarak okul defterine yazılıp, sonra temize aktarılır. Müellifin hüsnühat sahibi olan oğlu Muhammedyar sonradan o defterlerden iki ciltli bir kitap oluşturur. “Tarih-i Muhammedi”nin matbaada bastırılmasında işbu iki ciltli el yazma esas olur. Ancak baskı aşamasına ulaşınca kadar 30 yıldan fazla süreye uzanan kitabı saklama etabı vardı.

Müellif kitap haline getirilen ve 1000 sayfadan fazla bir yekûn tutan bu eseri hiçbir vakit yanından ayırmamıştır. Aile içi dini meclislerde, arkadaşlarla her Perşembe düzenlenen sohbetlerde devamlı “Tarih-i Muhammedi” okunurdu. Eser, yavaş-yavaş millet arasında tanınmaya başlamıştır. Bu kitabı kaybetmemek için müellif dikkatli davranmıştır. Fotokopi, hatta daktilo makinelerinin teker-teker kontrol altında tutulmasından dolayı güvenilir bir hatla anlaşarak, yedek nüsha oluşturma girişiminde bulunulmuşsa da, yazarın 1976’da vefat etmesinden sonra bu iş yarım kalmıştır. Kitap bilindiği gibi Çağatay Türkçesinde, Arap harflerine dayalı, yani 1300 yıldır kullanılagelen milli alfabede yazılmıştı. Bu arada şu gerçek de ortaya çıktı ki, bu alfabedeki yazıları okuyacak adam sayısı da yok denecek kadar azalmıştı. Çünkü bu yazı, yukarıda zikredildiği gibi 1928 de Latinceyle, 1940 da Kirilce ile değiştirilmişti. Geniş kitlelere hitap edebilmesi için eserin kirilce yazıya aktarılması elzemdi. Bu yönde ilk hareketler engellenmiştir. Hâsılı, bu işi ertelemek zorunda kalınmıştır.

Bu hal ta Gorbaçev'in "Perestroyka ve Glasnost" dönemine kadar devam etmiştir ve 1988 yılında Arapçaya dayalı alfabe-deki mezkûr eser Kirilce alfabeye yeniden yazılmış, sonra tahriri gerçekleştirilmiştir. Böylece 1989-90 senelerinde onu gizli şekilde baskıya hazırlama işi başarılmıştır.

Kitap baskı aşamasına hazır hale getirilince ilk önce sonraki çalışmalar hukuki yönden sağlam bir temele oturtuldu. Özbekistan'da şartlar müsait olmadığı için dışarıdan bir Eston-Amerikan firması olan "Bulak" yayın şirketiyle anlaşıl-mıştı. O belli ücret karşılığında sansür ve saire teşkilatlarıyla ilişkilerin sorumluluğunu üstlendi. Bu kurum ve onun Taşkent'teki şubesinin bayrağı altında kitap Özbekistan'ın önde gelen matbaalarından birinde özel teşebbüsle bastırıldı. Bu işe hayli para harcandı, telif hakkından vazgeçildi, maddi kazanç düşünülmedi. Böylece ilk baskıda resmen 50 bin, fiilen 75-80 bin adet iki ciltli "Tarih-i Muhammedi" kitabı neşredildi.

Çok sayıda basılan "Tarih-i Muhammedi" matbaadan birkaç kamyonla çıkarıldı. Bu kitapları saklayacak yer ve adam lazımdı. Acilen "Bulak" şirketiyle anlaşarak kendim sözde depo müdürü ve bekçisi oldum. Bahçeli evimi ambara çevirdim. Kitapları garaja ve iki odayı boşaltarak oraya tıka-basa depoladım yükün ağırlığından evin ahşap tabanı 10-15 cm. çöktü. Sonradan kitap dağıtımını baş-ladı.

Bu aşamada yeniden ortalıkta görülmeye başlayan kitap tüccarları, sahaf-lar devreye girdi. Bunlar hatta diğer şehirlerden gelir, adeta akşama doğru veya akşam namazından sonra bizim depoya uğrar, yüzer-iki yüzer kitap alır, kendi arabalarında götürürdüler. Yayıncılarla anlaşarak remzi bir fiyat belirlenmişti. Böylece kısa vakit zarfında kitap çok ucuz fiyat karşılığında geniş okuyucu kitlelerine ulaştı. Şöyle de bir iş görüldü ki, kitabın belli bir kısmını korsan yayıncılar piyasaya sürdüler. İlk başta müellif varisleri olarak onları durdurabil-diyssek de, sonradan kontrolü başaramadık. Gelişmeler ülkede baş döndürücü hızla cereyan etmekteydi, her yere yetişmek imkânsızdı.

Dağıtım başlayıp çok vakit geçmeden Özbekistan Devlet Televizyonunda "Tarih-i Muhammedi" hakkında söyleşi oldu. Bu eseri millete kim hazırlamış, bunu nasıl başarmış, müellifin çocukları var mı ve saire sorularla seyircilere anlattılar. Biz de kendimizi ilan ettik. Sonra medya tüm Özbekistan'ı işbu kitap ve onun müellifi hakkında bilgilendirdi.

Eser "Tarih-i Muhammedi" adıyla "Hakikat-ı Muhammediye", "Mucizat-ı Ahmediye" kavramları gibi derin bir manevi anlam taşımaktadır. İçeriğine göre o ağırlıklı siyer-i nebeviye sahasına aittir. Bu alanda telif işi üstün seviyede en-

telektüel emek talep eder. Çünkü İslam'ın 1400 yıllık tarihi esnasında dinimizin tarihi ve efendimiz Muhammed (s.a.s.)'in hayatı ve faaliyetleri konulu yeteri kadar Arapça, Farsça, Türkçe ve diğer Doğu ve Batı dillerinde ilmi edebiyat oluşmuştur. Alihan Töre Saguni'nin eseri işbu edebiyat arasından en itibarlı sayılanların sonuçlarına dayanmakla beraber her bir tarihi olay beyanının ardından müellifin ona kendi münasebetini yansıtan fikir ve mülahazalarının ibret verici bir tarzda takdimiyle de farklılık arz etmektedir.

Olayların izahına imkân olduğu kadar milli kültür anlayışı açısından yaklaşıldığından eser her tür okuyucu gurubunu kendine cezp edici niteliğe sahip olmuştur. Mesela Alihan Töre Saguni nezdinde dünyada yaşayan her insanın en çok sakınıp, en çok esirgediği beş şeyi vardır: Bunlardan birincisi, canı; diğerleri ise dini, malı, ailesi ve anavatanıdır. Demek ki herkes hayat, inanç, mülkiyet edinme, aile kurma ve yaşanacak mekân sahibi olma haklarına doğuştan haizdir. Akli başında olan insanlar, bu beş şeyi korumak için büyük fedakârlıklarda bulunmaktan çekinmezler. Bunun tek sebebi, yukarıda belirtilen konulardan başkası değildir. O, temel insan haklarının ilki, diğer hakların da gerçekleşme şartı ve insan olmanın özelliği olan erk ve hürriyetin yanı sıra serbest dolaşım, seyahat özgürlüğüne ayrıca bir önem veriyor. Yani, insanoğlu yeryüzünün hangi ülkesinde yaşamayı dilese, bu isteğinde engellemeyle karşılaşmamalı. Çoğu uzmanların fikrine göre kitabı bir defa okumak yeterli değildir. Ona sık sık müracaatta bulunmak icap etmektedir ki, her defasında yepyeni düşünceler keşif edilerek, okuyucuda benzeri görülmeyen duygular uyandırmaktadır. Bu kitap, bilhassa, her bir din adamı ve din ilmi taliplerinin yanında bulunması gereken marifet rehberi niteliğini taşımaktadır.

Eserin başka bir özelliği şundan ibaret ki, günümüze kadar siyer hem de İslam dini tarihi alanında Özbek Türkçesinde bu kadar kapsamlı yazılan kitap olup, tam manasıyla "salih amel" numunesidir. Bu eser "Türk" kelimesinin telaffuzunun bile tehlikeli olduğu o günlerde milleti kimliğini unutmamaya davet eden bir çağrıdır. Bu hususta müellif diyor ki: "Ben fakir - Alihan töre Şakirhantöre oğlu Saguni bizden sonraki evlat-nesillerimize ve de diğer dilleri Türkçe olan akraba uluslara, din kardeşlerimize benden yadigâr olsun isteğiyle yukarıda zikredilen Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.), Kuran-ı Kerim, dini İslam ve Kabetullah tarihlerini herkesin anlayabileceği bir şekilde açık Türkçe dille yazdım."³

Eserin özelliklerinden bahsederken şunu söylemeli ki, siyer-i nebi alanında, yukarıda kaydedildiği gibi, yeterince araştırma mevcut ve buradaki hassas

3 Alihantöre Saguni.Tarih-i Muhammedi. 2. neşir, Abdül Bosit neşriyatı, Taşkent,1997, s.631.

nokta o veya bu müellifin görüş açısı ve algılama tarzıdır. Meseleye böyle yaklaştığımızda "Tarih-i Muhammedi"nin özelliğini daha iyi anlayabiliyoruz. Şöyle ki, Cahiliye dönemine taş çıkaran totalitarizmin o ağır şartlarında İslam uleması imanını nasıl koruyabildi, dinine ne kadar sahip çıkabildi, Peygamberine muhabbetini nasıl algılıyordu ve bu sevgiyi nasıl yaşıyordu? Kitaptan bu ve buna benzer çok mühim sorulara cevap bulunabiliyor. Bu da ele aldığımız konunun bilinmeyen yönlerine ışık tuttuğundan dolayı ayrıca önem taşımaktadır.

Kitap tam manasıyla Türkçenin edebi kuvvetini Alişir Nevai hazretlerinin "Muhakemat'ül-Lugateyn" eserinde gösterildiği gibi tasdik etmektedir. Uzun süre maneviyatımızın özlediği, gerçek anadilimiz olan Çağatay Türkçesi'nin muhteşem ifade derinliğini, unutulmuş olan, menşesi tam Türkçe terim ve kavramları mahirane kullanarak gönüllerin derinliklerinde gömülü yatan nice mühim düşünce ve bilgilerin ruhaniyet yörüngesine çekerek canlanmasını sağladı. Bu kitap sayesinde ateizm ideolojisinin etkisi sonucu toplumsal tefekkürden dışarıda kalan bir takım "hak", "ilahi beşaret", "peygamber mucizesi", "ahiret", takdir-i ilahi, "ruh", "rahmanilik", "gayb" v.b. dini-manevi kavramların insanların gönlünde yer bulmasına vesile oldu da diyebiliriz. İşte bu sebepten kısa zamanda meşhur oldu, hemen başka lehçelere aktarılmaya başlandı.

Eserin en önemli hususiyeti - İslam'a davet ruhudur. Bunu şu cümlelerde görebiliyoruz: "Anlamak gerekir ki, her bir Müslüman çocuğu, erkek veya kadın, genç veya yaşlı - kim olursa olsun - aşağıdaki dört şeyin tarihini bilmesi elbette lazımdır. Birinci - Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.)'in hayatı seniyyeleri, ikincisi - Kuran-ı Kerim, üçüncüsü - İslam tarihi ve dördüncüsü Kabetullah tarihidir"⁴. Kitabın Resul-ü Ekrem sevgisiyle yoğrulmuş olduğu daha ilk sahifelerin ilk satırlarından belli oluyor: "Anlamak şarttır ki, ben ümmettenim diyen herkes Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.)'i kendi baba ve annesini tanıdığı gibi bilmesi elzemdir"⁵. İslam dinine davet din propagandası diye suç sayılan şartlarda bunu söyleyebilmek tam manasıyla ilmiyle amel etmek demektir.

Allah'ın büyük mucizesi olan Miraç'ı anlatım usulü İslami ilim adabının ibret verici örneği niteliğindedir. Müellif şöyle diyor: "Şimdi burada, hakikate uygun tarzda, kısaltarak Miraç vakasını beyan edelim. Bu konuda uzun-kısa sözlerle yazılmış kitaplar çok olsa da, hakikatiyle yazanlar azdır. Bundan dolayı İslam âleminde Kuran'dan sonra en güvenilir kitabımız olan "Sahih-i Buhari"nin sözlerine kanaat ederek, onun Miraç hakkında getirdiği hadisleri burada çevirdim, Allah'ın inayetini dilerim"⁶.

4 A.g.e., s.10.

5 A.g.e., s.11.

6 Alihantöre Saguni.Tarih-i Muhammedi. 2. neşir, Abdül Basit neşriyatı, Taşkent, 1997, s.85.

Kitapta okuyucu kitlesine hitap, Yaradan'a yakarış samimiyeti o kadar güçlü ki, insanın en nazik kalp tellerini titretir, heyecanı körükleyerek gözlerden yaş akıtır. Bunu şu gibi ifadeler doğruluyor: "İnşallah, kitap hatim olduğunda okuyucunun edeceği dua Allah dergâhında kabul görür. Ondan dolayı ki, bu kitapta 360 savaşı – Bedir gazilerinin mübarek ism-i şerifleri yazılmıştır. Bu sebepten okuyucuların duaları içâbet olacak, afet ve belalardan aman kalacaklar." Ve de "...Ey, fazlı kerem sahibi, rahman-rahim sıfatlı, esirgeyen Rabbim! Bu kitapta adı geçen iyi kulların hürmetine ben garip kulunu yalancı yapma, okuyucuları affet ve belalardan esirgeyerek, imanlarını koruyarak, ahiretlerini abad eyle! Benden sonra evladı neslim hak yolundan şaşırarak beni Allah Resulü'nün nezdinde mahcup etme. Onların dinlerini, dünya ve ahiretlerini Sana emanet ediyorum. Bizi baştan boya çeviren, dünya-ahiretimizi kaplayıp her ikisinden de bizi ayıran başımıza gelen bu beladan kendin kurtar! ...Ey, Bari Huda, ümmet-i Muhammedi rahmetine kavuştur, ümmet-i Muhammedi beladan kurtar!"⁷.

Farklı özelliklerini tanıtmak için yukarıda zikrettiğimiz bu gibi cümleler eserde pek çoktur.

Millet esere büyük ilgi gösterdi. Bu aynı zamanda halkın İslam dinine ve Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.)'e olan sonsuz sadakatının bir tezahürüydü. Kitap 5 defa neşredilmiş, toplam baskı sayısı 110 bini geçmiş olup, altıncı baskıya hazırlıklar devam etmektedir. "Tarih-i Muhammedi"ye olan ilgi okuyuculardan neşriyatın Yazı kuruluna gelen mektuplarda çok açık ifade edilmiştir. Onlardan birinde şöyle deniliyordu: "Efendim, ben bir aydın aile reisiyim. Kendim kimya profesörüyüm, eşim biyoloji doktorudur. 2 çocuğumuz var. Hayatın manası ne, nereden geldik, nereye gideceğiz soruları beni hiç rahat bırakmazdı. Bu dünyada uğraşmanın anlamı ne, yok olmak, var olmak hakikatine ermek için çok gayret sarf ettim. Kendi sahamızda uzman olduk, ama aradığımızı bulamamıştık. "Bir göz atayım" diye aldığım "Tarih-i Muhammedi"de hayatımız boyunca aradığımız gerçeğe – İslam'a kapı açıldı. Her gün akşam ailece onu okuyoruz ve müellifi rahmetle anıyoruz." Bir imam-hatip şöyle yazmıştı: "Sayın Üstad Alihan töre Saguni'nin varisleri, yaptığınız bu hizmetten sizlere minnettarım. "Tarih-i Muhammedi" sayesinde camimizin cemaati çoğaldı. Çünkü gün aşırı yatsı namazından sonra "Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.)'in hayatı hakkında sohbetler" düzenleyip, o mübarek eseri okuyoruz. Manevi hayatımızın gittikçe güzelleşmekte olduğunu söylemeliyim..." Başka bir mektup bir gurup mahpus adına yazılmış olup, Buhara'daki hapisshaneden gelmişti. Kısaca muhtevası şöyleydi: Size kimsenin düşmesini istemediğimiz yerden yazıyorum. Burada öyle şartlarda kaldık ki, bu dünyadan ümidimiz kesilmişti, hayat bizim

7 A.g.e., s. 633.

için hiçbir anlam taşımaz hale gelmişti. "Tarih-i Muhammedi"yi okuyunca gözümüz açıldı, hayata geri döndük. Yaradan'ı geç olsa da tanıdık. Ama burada ancak 2-3 nüsha var, onlar da artık yıprandı. Allah aşkına ne olur bize en az 30 nüsha kitap gönderin." Halkın büyük ilgisine şahitlik eden böyle çok mektuplar gelmişti. Şunu da ilave edeyim ki, "Tarih-i Muhammedi" Özbekistan'daki tüm medreselerde (bunlar Türkiye'deki İmam-Hatip Liselerine benzer eğitim kurumlarıdır) okutulmakta, Taşkent İslam Üniversitesi talebeleri için ders kitabı olarak, diğer üniversitelerin "Marifet ve Maneviyat" dersleri için kaynak olarak resmen tavsiye edilmiştir.

Orta Asya'da Peygamberimizin mevlid-i şerifleri devamlı "yıl boyu-on iki ay" kutlanır. Ancak sadece Özbekistan'da değil, belki tüm Orta Asya'da özel bir "Kutlu doğum haftası" gibi dini gelenek yoktur. Dini hayatta diriliş gittikçe gelişince böyle güzel geleneğin oluşma ihtimali çok yüksektir. Geçen kısa tarihi dönem mabeyninde söz konusu coğrafyada dini hayatta güçlü gelişmeler olduğunu beyan etmek lazım. Şöyle ki, dini eğitim sistemi oturtuluyor, camilerin sayısı eskisine göre kıyaslanamayacak kadar çoğalmış, TV, radyo, vakitli matbuatta dini mevzular işlenmekte. Şu an Özbekistan'da göze çarpan hususlardan biri de camilerin dopdolu olması, ibadete gelenlerin en az yüzde sekseninin gençlerden oluşmasıdır. Bağımsızlık öncesi dönemde parmakla sayılı camilerde cemaat az, onların da hemen-hemen yüzde doksandan fazlası yaşlı adamlardı. Şimdi millet dinine can simidi gibi sarılıyor, ona formalite icabı yaklaşımdan ziyade içtenlikle yaklaşım çoğalmıştır. Millet taklidi imandan tahkiki iman'a geçiş aşamasını yaşamaktadır. Dini cehaletin sonucu olan partizanca davranışlarla ilk başlarda iktidarı, din kültüründen uzun süre yoksun kalan ahali katmanlarını ürkütüşün ağır bedelini de ödenmekte olduğu, burada son yıllarda gözlemlenmekte olan bir olgudur. Her şey'e rağmen yine de dini hayat devam etmektedir. Memlekette Peygamberimizin (s.a.s.) örnek hayatına ilgi daha da artmaktadır ve bu gelişmede Üstat Alihan töre Saguni'nin "Tarih-i Muhammedi" eserinin katkısı büyüktür.

Velhasıl yukarıda beyan edilenleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Alihan töre Saguni – Orta Asya coğrafyasında XX yy.da yetişmiş, Müslüman-Türk topluluğunun var olma mücadelesinde büyük emeği geçmiş yetenekli din âlimi ve devlet adamı olup, onun içtimai faaliyeti ve eserleri etraflıca tetkik edilmeye layıktır.
2. Ateist devletin din aleyhtarı politikasının ağır baskılarına rağmen Orta Asya Müslüman topluluğu ayakta kalmayı başarmıştır.
3. Zor şartlar altında "Tarih-i Muhammedi" eserinin yazılması – ulema cesaretinin bir numunesidir.

4. "Tarih-i Muhammedi" – Orta Asya halklarının maneviyatını Peygamber sevgisiyle kuvvetlendiren önemli bir tebliğ eseridir.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

1. Alihan töre Saguni. Tarih-i Muhammedi. 2. neşir, Abdül Bosit neşriyatı, Taşkent, 1997, 640 s.

2. Alihan töre Saguni. Türkistan kaygısı. I-II kitaplar. Orient Institut der DGM, Würzburg, 2006, 430 s.

3. R.Balgin. Delovaya nedelya, Kazahstan, No 1/679.

4. Tahir Taner. Hazan Yıllarında Peygamber Sevgisi. Yağmur Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi, No 31, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s.66–73.

5. http://www.islam.ru/pressclub/histori/islam_USSR/Ислам в СССР
<http://www.islam.ru/pressclub/histori/dumfuture/>

İLAVE:

ALİHAN TÖRE SAGUNİ'NİN TELİF VE TERCÜME ETTİĞİ ESERLER

Alihan töre Saguni. Tarih-i Muhammedi. Özbekçe, Abdül Bosit neşriyatı, Taşkent, 1991, 1997, 2004, 2006. 640 s., toplam tiraj 110000.

Timur Tüzükleri (Farsçadan Özbekçeye tercüme). Gafur Gulam neşriyatı, Taşkent, 1991, 1996, 144 s., toplam tiraj 170000.

Alihan töre Saguni. Türkistan Kaygısı (Parçalar). Özbekçe, Yaşlık Edebiyat Dergisi, No 3–4, 5–6, 42 s.

Alihan töre Saguni. Vatan Ehline Dediklerim. Özbekçe, Özbekim, Şark neşriyatı, Taşkent, 1994, 15 s.

Alihan töre Saguni. Türkistan Kaygısı. I. kitap. Özbekçe, Şark neşriyatı, Taşkent, 2003, 237 s., tiraj 10000.

Alihan töre Saguni. Türkistan Kaygısı. I-II kitaplar. Orient Institut der DGM, Würzburg, 2006, 430 s.

Alihan töre Saguni. Şifa'ül-ilel. Özbekçe, Maveraünnehir neşriyatı, Taşkent, 2004, 80 s., tiraj 5000.

Alihan töre Saguni v.b. Bizden Emesdirler Vatannı Sevmeyenler (şiirler). Özbekçe, Maveraünnehir neşriyatı, Taşkent, 2005, 191 s., tiraj 1000.

Ahmed Daniş. Navadir'ül-Vakaye (Farsçadan Özbekçeye tercüme). Gafur Gulam neşriyatı, Taşkent, 1960, 342 s., tiraj 10000.

10. Ahmed Daniş. Nevadir'ül-Vekaye (Farsçadan Özbekçeye tercüme). Özbekçe, Elyazma, Şarkşinaslık Enstitüsü, Taşkent, 1960, 1000 s.

11. Herman Vambery. Buhara yahut Maveraünnehir tarihi (Osmanlıcadan Özbekçeye aktarma).El yazması, Taşkent, 1960, 880 s.

12. Derviş Ali Çengi. Musika risalesi (Farsçadan tercüme). El yazma, Sanatşinaslık Enstitüsü, Taşkent, 1960, 1200 s.

13. Alihan töre Saguni. Uyğanaylı, Uyğanış Devri Keldi (nutuk). Uygurca, Çöçek, 1945, 8 s.

14. Mulla Alihan Şakır hoca oğlu. Tokmakta Hayıt hoca Hıdır Hoca oğlu tarafından kılınmış sual. Özbekçe, 2/1, Rabial-awwal 1334 (13 Ocak 1916, s. 22-25.).

ALİHAN TÖRE SAGUNİ KONULU MAKALELER LİSTESİ

Yusuf Açın Kaşkari (Yusufbek Muhlisov). Tarih devrning sorakçisidir (Tarih devrin sorucusudur). Uygurca, "Şarki Türkistan" bülteni. Şarki Türkistan vatanperverleri uluslararası milli Merkezi'nin neşri, 1984, Alma-Ata, 4 s.

Noveşaya istoriya Kitaya 1928-1949. Rusça, Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturı, izdatelstvo "Nauka", Moskova, 1984, s. 230-238.

Kutlukhan Şakirov (Edikut). İki Türkistan gururu. Özbekçe, "Şark yıldızı" dergisi, 7/1992, Taşkent.

Abdulhekim Baki İltebir. Mareşal Alihan töre kalbimizde. "Doğu Türkistan sesi" dergisi, özel sayı,1993, İstanbul, s.7-9.

Yılmaz Hüseyin oğlu Polat. Ali Han Töre ve Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti, Qafqaz Üniversitesi Öğretim Üyeleri Haftalık İlmi Seminerleri, sıra:12, Rektörlük Toplantı Salonu, 14.11.1996, Bakı., s.11.

Yılmaz Hüseyin oğlu Polat. Ali Han Töre Saguni: Türkistan'ın son yüzyılında önde gelen mücadeleci, ilim ve devlet adamı, "Altay Dünyası" Beynelxalq Jurnal, Sayı:1-2, Bakı-1997, s.105-115,

Yılmaz Hüseyin oğlu Polat. Türkistan'ın son yüzyılında önde gelen Mücadeleci, ilim ve devlet adamı, Ali Han Töre Saguni'nin hayatı. Qafqaz Üniversitesi Yayınları, 1996-1997.

Haftalık İlmi Seminerleri, Seminerler serisi No:1, Bakı-1998, s.170-180

Yılmaz Hüseyin oğlu Polat. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1944-1949) Cumhurbaşkanı Alihan Töre Saguni. Journal of Qafqas University, Volume-III, Number-I, Bakı, 2000, s. 57-67.

9. Yaxın türk tarixinin bilinmeyen dövlət adamı: Ali Han Töre Saguni. Azerice."Avrasiya" qazeti, Bakı- 6,7 Noyabr 1997, s. 4–10. 10. Kutlukhan Şakirov. Alihan töre Saguni: İbni Sina'nın mirasına sahip çıkmalıyız. "Sağlığınız" dergisi, Haziran, 1997, s. 36–38.

11. Kutlukhan Şakirov. Doğu Türkistan istiklal hareketinde Alihan töre Saguni'nin tarihi rolü ve yeri. "Türkistan kaygısı" kitabında, Orient Institut der DGM, 2006, Wurtzburg, s.299–304 s.

12. Kutlukhan Şakirov. Alihan töre Saguni'nin hayat tarzı. El yazması,1997, İstanbul, 31 s..

13. A. İbrahimov, H. Sultanov, N. Corayev. Vatan tuyğusu. "Özbekistan", 1996, Taşkent, s. 386–392.

14. Yılmaz Hüseyin oğlu Polat. Alihan töre Saguni ve Şarki Türkistan'ın azatlığı uğrunda mübarezesi (Azerice). Doktora tezi, Bakı, 2000, 223 s.

15. Kutlukhan Şakirov. Babam Alihan töre Saguni. El yazması, 2005, İstanbul, 7 s.

16. Kutlukhan Şakirov. Alihan töre Saguni'nin görüşleri ve tarihteki yeri. El yazması, 2006, İstanbul, 8 s.

17. Tahir Taner. Hazan yıllarında peygamber sevgisi. Yağmur Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi, No 31, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s.66–73

18. Tahir Taner. Negasimaya lyubov k Proroku (Rusça). Dany pochteniya Proroku Muhammadu. V svyazi s mavlidun-Nabi. Işık Yayınları, İstanbul, 2006, s. 43–49.

19. Tahir Taner. Tarih-i Muhammadi – An Exemplary Devotion to the Prophet. A tribute to the Prophet Muhammad. Celebrating the Blessed Birth. (İngilizce) The Light, New Jersey, 2006, p.35–39.

20. Myatejnoye "serdşte" Azii: Sintszyan: kratkaya istoriya narodnih dvije-niy i vospominaniya.- Moskova: "Kraft+", 2003, s. 450.

21. Obuhov B.G. Shvatka şesti imperiy. Bitva za Sintszyan.- Moskva, Veçe, 2007, s.301, 343.

22. Obuhov B.G. Shvatka şesti imperiy. Bitva za Sintszyan.- Moskva, Veçe, 2007, s.301, 343.

23. Kutlukhan Şakirov, Yılmaz Polat. Alihan töre Saguni'nin sosyo-politik görüşleri. Journal of Qafqas University, Bakı, Ekim 2008.

MEŞREP NEMANGANI ŞİİRİ**RESULULLAH KELADİ (MERAC) RESULULLAH GELİYOR (MİRAC)**

Kel endi Cebrail, Arşnı süpürgül-ey
Gel şimdi ey Cebrail, sen Arşı süpür
Anda mihman bolğali Resulullah keladi.
Orda misafir olmaya Resulullah geliyor.

Mazagal basar közlig, Şamsi ve Zühal yüzlig
Mazagal basar gözlü, Şemsü ve Zühal yüzlü
Hammeden şirin sözlig Resulullah keladi.
Herkesten şirin sözlü, Resulullah geliyor.
Şamallarğa mu ayğıl, seyr etişin koysın
Rüzgârlara da söyle, esmeyi bıraksın
Biedeblük kılmasın Rasulullah keladi.
Edepsizlik kılmasın, Resulullah geliyor.

Deryalarğa mu ayğıl, mevc uruşunu koysun
Deryalara da söyle, can almayı bıraksın
Hızmette mukim tursın Rasulullah keladi.
Önünde sakı olsun, Resulullah geliyor.

Azrailğamu ayğıl, can alışını koysun
Azrail'e de söyle, can almayı bıraksın
Hızmette mukim tursın Resulullah keladi.
Hızmette mukim dursun, Resulullah geliyor.

Maliklarğa mu ayğıl, duzah eşigin yapsın,
Zebanilere de söyle, cehennem kapısın kapatsın
Yolarlığa gül tiksın Resulullah keladi.
Yollarına gül diksin, Resulullah geliyor.

Ğulmanlarğa mu ayğıl, cennet eşiğın açsın,
Gılmanlara da söyle, cennet kapısın açsın
Başlarığa dür saçsın Resulullah keladi.
Başlarına inci saçsın, Resulullah geliyor.

Ufuk-ul makamğa barıp yığleydı Cebrail:
Sidretül-Münteha'ya varıp ağılıyor Cebrail:
Mundan otsam ya Resul kanatlarım küyedil!
Buradan geçerse ya Resul kanatlarım yanar!

Meşher küni bolganda yığlaydı Maşraba,
Meşher günü olunca çok ağılıyor Meşrep,
Resulullah keyniden Maşrab kalendering keladi
Resulullah ardından kalender Meşrep geliyor.